

”NU TILLHÖR MITT LIV MIG”

– unga nyanlända hbt-personers förändrade
förståelse av sig själva genom mötet med Sverige

Förord

Den här texten beskriver nyanlända hbtq-personers förändrade förståelse av sig själva i mötet med Sverige. Den belyser de trygga mötesplatsernas och sociala relationernas betydelse för att våga leva sitt liv efter sin vilja efter år av självförakt och rädsla för att avslöjas som hbtq-person. Texten är författad av Hans Knutgård som är lektor vid Lunds universitet. Författaren svarar för textens innehåll och de slutsatser som framförs i texten är författarens egna.

Sofia Zere

Avdelningschef, Avdelningen för utredning,
Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor

Hbt-ungdomars ökade utmaningar

Hbtqi¹-ungdomars många gånger svåra och problematiska livsvillkor till skillnad från majoriteten av heterosexuella ungdomar har redogjorts på ett utförligt sätt i en tidigare rapport från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF 2022). En systematisk granskning av 34 forskningsstudier lyfter även den fram de ökade utmaningar av stigmatisering, diskriminering och kränkningar som hbtqi+ ungdomar möter i samhället (Wilsons & Cariolas 2020).

Detta kapitel belyser specifikt några migrerade manliga hbt-ungdomars upplevelser av att ha växt upp i familjer med en hedersrelaterad våldsstruktur. De har tagit sig till Sverige på egen hand, utom Jamal,² en 21-årig jordanier (men uppväxt i Förenade Arabemiraten) som migrerade med sin familj. När vi sågs hade de varit i Sverige en till två år och väntade på uppehållstillstånd. Hbt-ungdomarna beskrev vad som tvingat dem att lämna den speciella och sammansatta utsatthet de upplevt i länderna de flytt ifrån. Som jag kommer visa i detta kapitel är det en väv av problem och utmaningar som dessa hbt-ungdomarna fortfarande i mångt och mycket måste förhålla sig till också i Sverige. De berättade även om betydelsen av att här i Sverige komma in i nya gemenskaper med andra typer av normer, värderingar och krav.

Nasif, en 18-årig afghan som vuxit upp i Iran, beskrev kortfattat denna process när jag bad honom berätta om hur hans homosexualitet påverkat hans liv:

Nasif: Jag kan inte, i mitt land, till exempel krama en kille, pussa en kille, för då kommer människorna att döda mig. Därför de tänker att det är fel på mig. Det innebar att jag hade tappat mitt självförtroende och önskan att leva. Men när jag kommer hit [till föreningen för hbtq-personer] och träffar andra homosexuella som upplevt samma sak som jag, förstår jag långsamt och känner sakta att jag inte är fel. För det finns andra människor precis som jag. Därför är den här föreningen jag tillhör viktigt för mig, för att jag kan känna igen mig³.

För att förstå Nasifs och de andra intervjuade hbt-ungdomarnas upplevelser av hedersrelaterat våld, deras behov av att få vara sig själva och ha trygga relationer behöver vi ta del av deras historiskt inlärd, nuvarande upplevda och deras kommande värld. Innan vi fortsätter låt oss lyfta fram den teoretiska referensramen som används för att analysera empirin och hur materialet har samlats in.

¹ Hbtqi står för homo- och bisexuella, transpersoner, queerpersoner som inte vill definiera sig utifrån någon kategori och intersexpersoner. Hbtqi+ har ett plus för att även inkludera andra. De unga männen jag intervjuat identifierar sig som homosexuella och en har transhistoria. I kapitlet använder jag, trots att sexuella identiteter är flytande, det snävare begreppet hbt när det syftas på respondenter, medan hbtq avser gruppen som helhet. Kvinnor i samma situation är fortfarande ett i stort sett obeforskat område.

² Respondenterna heter något annat i verkligheten.

³ Citatet, liksom övriga i texten, har varsamt redigerats för att öka läsbarheten.

Textens teoretiska förståelseram och metod

Den kulturhistoriska verksamhetsteorin⁴ ser jag som en konstruktiv ram för att förstå människan, vad hon gör och de förändringar som sker med henne i de sociala sammanhang hon deltar i (Knutagård 2022). Teorin, som sätter människan i centrum, tar sin utgångspunkt i att vi möter både människor och miljö när vi deltar i verksamheter (Leontiev 1986). Dessa sker inom ramen för mer övergripande verksamhetssystem, oftast i form av samhället, dess institutioner och exempelvis dess föreningsliv.

När vi ”träder in” och deltar i olika vardagliga verksamheter utvecklas vår personlighet genom att vi lär oss handla på ett speciellt sätt utifrån de krav och värderingar som finns i dem, samtidigt som samhället ”bosätter sig” i oss och vi socialiseras (Nygren 1999). Den **inter**personella kommunikationen mellan människor blir till en **intra**personell kommunikation inom oss själva (Vygotsky 1978). Därför beror det på vilka normer och värderingar som kommuniceras mellan människorna, i de verksamheter vi deltar i under vår livstid, för hur vi uppfattar oss själva.

Människan och samhället kan alltså förstås som olika nivåer i en ömsesidig relation inom samma helhet, där våld, makt och motmakt – som är de teman som är centrala i denna text – är något som uppstår i verksamheterna. Strålkastaren i texten riktas först mot den uppsättning förhållningssätt i verksamheternas kravstruktur, som dominerat hbt-ungdomarna socialisations- och personlighetsprocess i länderna som de flytt från. För att i nästa steg riktas mot hbt-ungdomarnas förändrade förståelse om sig själva och av sin omvärld, beroende på deltagandet i de annorlunda verksamheterna i Sverige.

Tillvägagångssätt

Empirin är i första hand baserad på mina nio semistrukturerade intervjuer och en fokusgruppsintervju med sex deltagare – samtliga med unga män i åldern 16–25 år, med annan etnisk bakgrund och sexuell läggning än majoriteten i Sverige. Empirin samlades huvudsakligen in inom ramen för de tre storstädernas undersökning kring hedersrelaterat våld och förtryck (Baianstovu m.fl. 2018). Därutöver används fem intervjuer i min bok *Sexualitet och socialt arbete* (Knutagård 2016).

Det är en utmaning att forska om hedersrelaterat våld, då berättelserna är personliga, och förmedlade med begränsade språkkunskaper i svenska eller engelska, eftersom jag för egen del vare sig behärskar intervjupersonernas språk arabiska, persiska eller dari. Dessutom uppfattas begreppen heder och våld olika av olika människor. Därför har jag ställt många frågor till respondenterna kring heder, hur det tar sig uttryck i deras vardag. Underlaget kan ses som ett nedslag med några individer vid en bestämd tidpunkt och plats och resultaten kan därför

⁴ En förklaring av teorin finns i Knutagård (2022).

inte betraktas som generaliserbart för gruppen hbt-ungdomar som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck i stort. Avsikten är att se dynamiken i det hedersrelaterade våldet för de unga hbt-personer jag intervjuat som underlag för vidare diskussioner och forskning. Låt oss gå över till att se vad respondenterna bär med sig från de länder de varit tvungna att lämna på grund av sin sexuella läggning.

Situationen i hemlandet

Omvärldens inträngande i vardagslivet

De hbt-ungdomar som jag intervjuat beskrev sin uppväxt i hemländerna som fientlig vad gäller deras homosexualitet, och med inslag av hot om dödligt våld. När de i början av tonåren upptäckte att de hade en annan sexuell läggning än den normerande heterosexuella upplevde de att det är fel på dem. Upptäckten beskrivs som om de vaknar upp i ett fiendeland utan kontakt med några allierade. Denna insikt påverkade dem fysiskt, psykiskt, socialt och ekonomiskt.

Sociologen Göran Ahrne (1982) beskriver denna tvingande makt med begreppet ”strukturens intrång i vardagslivet”. Nasif levde med sin familj och arbetade när han en dag lät en arbetskamrat, som han arbetat tillsammans med en längre tid, förstå att han tyckte om honom. Arbetskamraten vände detta emot honom och inte bara utpressade Nasif på halva hans lön för att inte avslöja hans homosexualitet, utan tilltvingade sig dessutom sexuella tjänster av honom. På så sätt kunde han kontrollera och begränsa Nasif genom sin makt. Detta ekonomiska och sexuella våld, tillsammans med ovissheten om att bli avslöjad och därmed risk att bli avrättad, påverkade Nasif så starkt att han blev tvungen att lämna landet ensam och ta sig till Sverige.

Nasif illustrerar detta intrång i vardagslivet som han upplevde genom att likna sig vid en ”sopa”, ett avfall, något som inte bara är värdelöst i sig, utan som människor känner sig dessutom tvingade att göra sig av med, för det kan i annat fall bidra till sanitära problem och ohälsa.

Nasif: Vi jobbar för att köpa mat, till exempel mjölk, ägg och så vidare. Efter det att vi ätit upp maten, vad händer då? Resterna samlas ihop som sopor. Vad gör vi med soporna? Vem är ansvarig för dem? Vem påminner familjen om att slänga soporna? Den personen som är ansvarig, min mamma eller pappa. Vem är ansvarig för att slänga soporna som samlas på gatan? Ytterst regeringen. Om någon i familjen inte slänger soporna, vad händer då? Först tvingar släkten familjen att göra det. Om inte det går kommer grannarna att meddela polisen och till slut regeringen, för familjen får inte ha sopor hemma en längre tid.

Så fortsätter han:

Jag är precis som sopor för dem där i Iran. De andra människorna ser på mig precis som sopor. Även om en person står ut med mig, kan andra inte förlåta mig. Jag kan ha ett värde och leva bara om de tror att jag inte är en sopa. Till exempel i mitt land och för de människorna där betyder det att vara homosexuell att man är ingenting. Att vara homosexuell är precis som att vara sopa. När du köper mjölk och efter du druckit upp den slänger du paketet. Jag är så att säga mjölk tills de förstår att jag är homosexuell. Då betyder det att jag inte längre är mjölk, inte längre människa. Det handlar till exempel inte om de juridiska lagarna. De ändras år från år. Det kommer en ny lag för att samhället behöver den lagen. Däremot är lagen för homosexuella alltid densamma, likadan som från början. Homosexuell – det betyder en farlig sak i mitt hemland.

Nasifs berättelse illustrerar den fientlighet mot homosexuella Nasif upplevde och som stämmer överens med vårt valda teoretiska perspektiv att varje verksamhet ingår med andra i större övergripande system. Dessutom åskådliggör berättelsen att vi människor socialiseras in i samhället genom dess olika verksamheter och dessa bosätter sig i oss med sin normerande kravstruktur även när det gäller sexualitet. Detta har i forskningen visat sig medföra problem för hbtq-personer som minoritetsgrupp. De intervjuade ungdomarna beskriver genomgående sin uppväxt i ett samhälle som är fientligt inställt till homosexualitet, och det är i detta samhälle som de socialiseras in i och utvecklar sin personlighet. På så sätt upplever intervjupersonerna det som en inre motsättning, i värsta fall en konflikt, mellan sin egen upplevda homosexualitet och det omgivande samhällets negativa förhållningssätt till den. Det blir därför centralt för oss att se på förhållandet mellan samhällets makt- och våldsstruktur i förhållande till det yttre och inre lidande som ungdomarna upplever.

Att vara fel

Ungdomarna som jag intervjuat berättar om en starkt traditionell och normerande familjestruktur, byggd på heder, skam och vanära – speciellt gäller det med avseende på kön och sexualitet som genomsyras av fientlighet mot homosexualitet. De blir därför tvungna att dölja sin homosexualitet och lära sig parera i relationerna med en känsla av ständig rädsla. En kamp som utspelas innanför deras hud i en ömsesidig relation till omgivningen. Detta gör att de upplever sig som fel, stigmatiserade, som Nasif nämnde inledningsvis. Det yttre – **interpersonella** – samtalet blir inom honom till ett inre – ett **intrapersonellt** samtal, ett ”mantra”. En ständigt upprepad dialog som kan liknas vid ett självstigma eller snarare som självvanära – att ta en skambelagd vanära och göra den till sin egen. Detta är något som han ständigt bär med sig och som finns där oavsett om han är exponerad för omvärldens ogillande eller ej. Nasif illustrerar denna process tydligt:

Nasif: Tidigare trodde jag att det var fel på mig. För att mitt hjärta, till exempel tycker om en kille, men mina tankar säger att "det är fel". Alla säger till mig "det är fel". Gud säger till mig "det är fel". Min familj säger till mig "fel". Alla i släkten säger till mig "fel" – därför tror jag också att det är fel på mig. Kanske är jag fel? Jag kan inte, i mitt land, till exempel krama en kille, pussa en kille, för då kommer människorna att döda mig. Därför de tror det är fel på mig. För hela tiden, till exempel kanske i hela tio år alla säger "han är fel, hans känslor är fel". Det är samma sak för mig. Jag tror också att jag är fel tidigare. Jag tänkte hela tiden "varför jag är så?". Varför gillar jag en kille, samma kön?" Det är svårt.

Upplevelsen av att vara fel skildras av de intervjuade hbt-ungdomarna på olika sätt, för några beskrivs denna påverkan som extremt starkt, som kan få den utsatte att begå våld mot sig själv. Bassam, en 20-årig syrisk man, skildrar denna våldsamma självvanära med orden – att det har "verkligen fastnat" i hans huvud, något som gör att han mår psykiskt dåligt av den oförsonliga konflikt som finns inom hans kropp, på gränsen till självmord.

Bassam: För du känner dig verkligen värdelös när du har spenderat typ nitton år eller arton år av ditt liv med din familj och sedan bara i ett klick [när han blev utslängd från familjen] vänder allt upp och ner. Det gav mig depression. Det gav mig en ångest. Det gjorde att jag nästan skulle begå självmord en dag, men då försökte jag se den ljusa sidan.

Utifrån det teoretiska perspektivet kan vi se självmord som en process, något som Bassam också ger uttryck för. Även om beslutet att ta sitt liv är individuellt, har det sina rötter i sociala och kollektiva verksamheter, som i hemländerna fördömer självmord som skamfullt. Hammerlin (2010) fångar detta förhållande mellan individ, samhälle och kulturhistoria med begreppet "samhällets och vardagslivets lidande produktion". Ett begrepp som stämmer väl överens med ungdomarnas upplevelser av omgivningen i hemlandet, eftersom de hade svårt att leva i samhället samtidigt som de var beroende av det. Jamal minns:

Jamal: Jag säger bara vad jag minns. Skräcken, övergreppen, allt som min pappa gjorde mot mig, men också hela familjen, samhället och allt. Om andra människor levde det liv som jag levde är jag säker på att de skulle ha begått självmord för länge sedan.

Även här i Sverige vågar inte Jamal vara sig själv, exempelvis undviker han att prata för då säger hans far: "Varför ska du prata så? Varför har du så mjuk röst?" Bassam fick ständigt höra när han tidigare bodde med sina föräldrar "Varför skrattar du som en flicka?" Ord som gör att de påtar sig en själv censur och inte kunna vara sig själv. När vi tar del av ungdomarnas livshistorier kan vi alltså urskilja en process där de reella motsättningarna mellan dem och omgivningen stegvis bidrar till en livshotande verksamhet. Eftersom deras inre liv interagerar med den yttre omvärlden, upplever de intrapersonella tankar om att ta sitt liv – en sopa som måste försvinna. Denna upplevelse av lidande produktion utplånas inte när de lämnar dessa familjeverksamheter, utan finns kvar som lager på lager och som

kan aktiveras när som helst. De kan alltså aldrig radera ut sina erfarenheter från hemlandet utan enbart tillföra nya. Däremot kan de nya verksamheterna i Sverige de deltar i, såsom föreningsverksamheter, hålla de tidigare förhållningssätten till homosexualitet i schack. På så sätt kan ungdomarna använda både de bra och dåliga erfarenheterna för en positiv och konstruktiv utveckling och förhållningssätt till sig själva, vilket framkommer i berättelserna längre fram.

Allas skyldighet

Nasif berättar att i hans hemland Iran är det inte bara så att ”en homosexuell har ingen rätt att leva” utan att ansvaret att döda honom åvilar hans familj, släkt, ja alla.

Nasif: För att hålla lagen och Guds bud i mitt land. Någon kan kanske fly lagen, men hur kan han fly den av Gud? Om lagen förlåter mig, kan människorna där aldrig förlåta mig. Varför? De är ansvarig att utföra Guds bud. Om de inte gör det straffar Gud dem. Därför har jag och homosexuella ingen chans för att leva där.

Hur kan vi förklara detta? Tulviste (1999) menar att människor som deltar i likadana verksamheter och löser samma typer av uppgifter kommer att ha liknande språkliga verktyg, som tillhandahålls av samhället. Genom att använda samma språkliga verktyg kommer människor att tänka på samma sätt. I vårt fall innebär det att människorna socialiseras till att tänka och handla på likartat sätt – att homosexualitet inte bara är något fel utan också något som måste avlägsnas. Samtidigt blir detta tankesätt en del av människornas personlighetsutveckling.

Ali, en 25-årig iranier, ger ett exempel på denna skyldighet när han berättar om grannpojken. De hade en relation, sov över hos varandra och var som pojkvänner. Vändpunkten inträffade när Ali misstänktes vara homosexuell. Hans farbror var den drivande kraften i avslöjandet för familjerna.

Ali: Först var det min farbror som såg oss och sedan han sa till min pappa. När min pappa ringde mig förstod jag att han vet allt. Jag gick inte hem igen. Tre eller fyra dagar var jag hos kompisar och visste ingenting om vad som hände i min familj. Men min pappa hade gått till hans pappa, min pojkväns pappa alltså och hade berättat allt för honom. Då gick hans pappa till polisen och sa att jag våldtagit hans son.

Det hela slutade med att Alis pappa sa på telefonen till honom att ”du är inte min son, jag vill inte se dig mer”. Pappans avståndstagande till Ali som hans son gjorde att Ali rymde skamfull hals över huvud till Sverige. Erkännande av den personliga identiteten är central för att bli sociala varelser och att utveckla vår personlighet, menar Honneth (2003). Förvägras vi vårt anspråk på erkännande – att inte bli sedda för vårt värde – sker det i stället olika slag av missaktning, som sträcker sig från oförargligt nedvärderande till allvarlig stigmatisering. Det påverkar den personliga självbilden, självförtroendet och de sociala banden på ett destruktivt sätt. Genom handlingar av missaktning, som ”du är inte min son”, förnekas individen sitt sociala värde i den andres/omvärldens ögon, vilket Honneth kallar

”kulturell degradering”. Därigenom förminsas individens inre liv i stället för att utvecklas, något som Ali och de andra respondenterna ger uttryck för.

Våldets närvaro

Medvetenheten från respondenternas sida om omvärldens våld har upplevts på olika sätt. Oavsett kulturell bakgrund ser de alla döden som en möjlig konsekvens av att deras sexuella läggning blir avslöjad för familj, släkt eller ett större kollektiv. Bassam menar att om han hade kommit ut som homosexuell när han befann sig i Syrien skulle han inte vara i livet i dag. Han känner till att homosexuella människor blivit nedslängda från höga byggnader på grund av att folket i byn varit säkra på att de var homosexuella och tagit sig den rätten, utan att det blivit några rättsliga konsekvenser för dem. Bassam ser familjen, släkten och folket i byn som vakter, domare och bödlar på samma gång.

Bassam: Faktum är att när jag var ung ville jag alltid säga till min mamma att jag var homosexuell, men återigen vet du inte vad deras reaktion skulle vara. Det är verkligen skrämmande. Det är inte värt att testa det för att se vad deras reaktioner kommer vara. Det kan vara ”vi ska göra så du får vara den du är” eller kan det vara så att ”du blir utslängd från en hög byggnad”. /.../ Så detta faktum, för oss homosexuella människor som växer upp i ett muslimskt land, är ett hot som väntar på dig eftersom du vet inte hur reaktionen kommer att bli.

Bassam visar på en viktig faktor som påverkar intervjupersonerna i hög grad, nämligen att de har svårt att se vad straffet blir. En konsekvens är något som vi känner till i förväg, något vi kan förhålla oss till och är direkt relaterad till en handling. Ett straff däremot är något som utdöms av andra, där vi inte i förväg kan veta hur utgången blir, som Bassam uttrycker det: ”Du vet inte hur reaktionen kommer att bli.” Hbt-ungdomarna i studien beskriver alla den konstanta rädslan för straff om de blir påkomna som homosexuella. Det gör att de hela tiden måste, även här i Sverige, vara på sin vakt för att inte bli avslöjade av sina landsmän. Ett annat resultat är att de inte litar på andra och räds för att delta i nya sammanhang, trots officiellt accepterade av hbt-personers rättigheter här i Sverige. Detta gap – diskrepansen mellan ungdomarnas lagliga rätt att uttrycka sin sexuella läggning och deras rädsla för konsekvenser av att göra det – är ett problem vid integrationen i det svenska samhället.

En totalitär familj

Flera av de intervjuade ger uttryck för vad som kan beskrivas som en ”totalitär familj” (Hammerlin 2019). Med det menas att de unga med våldsproblematikens speciella förhållanden tvingas leva ett instängt liv med tvång, våld, övergrepp och disciplinering. De är med andra ord omgärdade av våldet. Jamal berättar hur han har blivit utsatt för fysiskt våld under sin barndom för han såg feminin ut. Även de andra ungdomarna berättar att framför allt deras fäder anklagat dem med förnedrande språkbruk för att inte vara tillräckligt manliga, utan i stället kvinnliga.

Jamal: Min pappa tyckte alltid om att trakassera mig, mobba mig, överfalla mig på alla sätt, hur jag såg ut, varför min hud var så vit och mitt hår var så mjukt och att jag såg ut som en tjej och sådant. Så vad min pappa gjorde i stället för att trösta och krama mig och sådant, var att han tog upp mig i luften och slängde mig mot väggen. /.../ En gång när han rakade sig kom han till mitt rum. Efter att han slog mig i golvet gick han och tog med en rakmaskin och rakade hela mitt huvud. Han rakade av allt mitt hår. Sedan höll mig inlåst i tre år [under tiden de bodde i Förenade Arabemiraten]. Min pappa sa "hade vi varit i Jordanien, skulle jag ha dödat dig och begravt dig under marken utan att folk visste det för du gav familjen skam".

Jamal är ett tydligt exempel på den totalitära familjens maktutövning med fysiskt våld, övergrepp och inlåsning. Ett år innan intervjun, i samband med att fadern förlorade sitt arbete i Förenade Arabemiraten, flyttade familjen till Sverige eftersom det fanns släktingar här. Väl i Sverige inträffar samma sak: Jamal tillåts inte lämna lägenheten utan isoleras eftersom han anses förstöra för hans yngre bröder och familjen på grund av hans homosexualitet. Familjen behöver för att klara sig lite extra inkomster och Jamal tillåts därför söka jobb i den närliggande storstaden. Omvärldens krav på ekonomisk försörjning gör här en positiv skillnad och möjliggör min intervju med honom. Under intervjun ringde fadern, något som gjorde Jamal helt stel och han började darra på rösten. Han gick bort till fönstret för att svara så hans far kunde höra regnet och tro han var på väg hem. Den kontroll och begränsning som han och jag pratade om blev med en gång påtaglig.

Berättelsen visar inte bara på svårigheterna av att omgivningen dikterar livsreglerna utan att de känslomässiga behoven inte heller blir tillgodosedda. Detta är två viktiga faktorer som bidrar till att hbt-ungdomarna invärtes känner sig fel, i avsaknad av känslomässig bekräftelse, och upplever ett inre lidande samtidigt som de utvärtes har begränsade tillgång till andra verksamheter och gem. En förklaring av teorin finns i Knutagård (2022). enskaper för stöd.

Nuvarande situation i Sverige

Antingen eller

Det som kommer fram i ungdomarnas berättelser är att det funnits enbart ett antingen eller. Antingen är man heterosexuell eller homosexuell, man eller kvinna. För de flesta fungerar det bra fram till den dagen de blir misstänkta för att vara homosexuell – då förändras allt. Mjölkpaketet blir avfall och en kulturell degradering sker.

Bassam, som alltid vetat att han är homosexuell, berättade hur han från en dag till en annan blev utslängd ur sina föräldrahemmet eftersom hans far är "så dominerad av religion".

Bassam: Grejen är att när jag kom till Sverige träffade jag en kille i en annan stad och han tog en bild när jag kysste honom och taggade mig på twitter. Min familj såg bilden på mig när jag kysste honom för jag hade glömt att pappa var min vän på twitter. När jag kom tillbaka till föräldrarna var alla mina grejer packade. Jag frågade "vad är problemet?" De svarade "vi såg bilden. Vi vill inte ha dig i familjen längre. Du kanske är giftig för att göra dina bröder gay. Saken är som en sjukdom". Så jag tog mina grejer och kom hit, så jag kom ut här faktiskt.

"Giftig" är ett nyckelord som går igen i intervjuerna. Familjen anser att barnens homosexualitet "smittar" andra om de är kvar i gemenskapen och därför måste de lämna den. Det handlar inte bara om vanära, utan att de även blivit farliga för sin omgivning. Ungdomarna har levt sina liv i en kultur där familjen är navet kring vilket livet cirkulerar, vilket gör att de får ett komplicerat förhållande till sin familj när de lämnar den och ett isolerande gap uppstår.

Ett komplicerat förhållande till familjen

Ungdomarna kommer från starka familjegemenskaper, där allt socialt, kulturellt och ekonomiskt kapital finns. De har starka kopplingar till sin familj. Även om familjen tar tvärt avstånd från dem finns det relationer som de saknar och vill upprätthålla, men är väl medvetna om att kontakter kan utgöra fara för deras liv.

Det finns ytterligare ett ständigt problem, nämligen familjens krav på att de ska gifta sig och skaffa barn. Bassam har dessa meningar inpräntade i sitt huvud: "Du kommer inte att få en familj", "Jag behöver barnbarn", "Kan du inte ändra dig, kan du inte försöka?".

Jamal som vid intervjutillfället var 18 år och i praktiken kunde söka sitt eget visum beskrev dilemmat när han valde att stanna kvar i familjen.

Jamal: Jag skulle fly och ansöka om mitt eget ärende, mitt eget visum och sådant, men jag tänkte på det och det är inte värt det. Att förlora hela familjebandet, att förlora min mamma, för att jag älskar min mamma så mycket. Att förlora min mamma och mina bröder och inte kunna prata med dem igen, bara på grund av min pappa [och hans intolerans mot homosexualitet], det är inte värt det. Jag väntar hellre och ser vad som händer med min pappa.

Ett halvår efter intervjun med Jamal gjorde jag en uppföljning och fick då reda på att han ändå sökt eget visum trots att han ville behålla kontakten med familjen. Ingen vet vart han sedan tagit vägen. Så är fallet även i dag två år senare. Vart tog han vägen? Lever han? Det ambivalenta förhållningssättet till familjen blir tydligt, där kärleken till familjen kan ske på bekostnad av den unges liv.

Utsattheten följer med

I sin fantasi har ungdomarna sett fram mot att komma till Sverige och till ett land utan något statssanktionerad homofientlighet, men upptäcker att även här

finns det sammanhang som liknar dem som ungdomarna flytt ifrån. Aisha, en vid intervjutillfället 24-årig transperson från en ”känd” kurdisk familj, kom till sitt ”drömland Sverige” två år innan vi sågs. Aisha föddes som pojke, men redan vid tio års ålder upplevde hon sig som tjej, men kunde inte förstå sina känslor, då kunskap om transsexualitet inte fanns i ursprungslandet. I tonåren berättade Aisha om sina känslor för modern, som menade att det var något fel på hans penis. Tid ordnades hos en läkare för att Aisha genom medicinering skulle få mer muskler, mer hårväxt, en grövre röst och på så sätt bli en riktig man.

När Aisha som ett utslag av motmakt i stället började att klä sig och agera som en flicka blev hon dels misshandlad av familjen för att de skämdes för henne, dels sexuellt utnyttjad av omgivningen genom sitt framträdande. Det sammantagna våldet ledde fram till migrationen. Väl i Sverige ansökte Aisha om att korrigeras sitt kön, men processen drog ut på tiden. Under väntetiden upplevde hon att vissa stadsdelar med många personer från hennes hemland var mycket transfientliga. Detta skapade en osäkerhet inom henne om att ta steget fullt ut till att bli kvinna. Efter övervägande fattar han följande beslut:

Aisha: Jag har ju hela livet brottats med att vara tjej eller kille. Jag har nu förstått att en operation inte löser det dilemma, utan jag får fortsätta att brottas med detta inom mig. Att vara transperson ger mycket extra problem. Då kan jag lika bra vara kille och se ut som tjej när jag vill.

Aisha levde först som pojke med önskan att bli flicka i hemlandet, till att i Sverige vara pojke som får klä sig i flickkläder på grund av det förtryck han upplever finns mot transpersoner, inte i första hand av svenska utan hos hans landsmän i vissa stadsdelar. Strukturen finns med andra ord även här. Bassam konstaterar samma sak att ”tyvärr är det verkligen intressant att se att folk, som kommer från olika länder, fortfarande utövar sin okunnighet i Sverige”. Det gör att även han alltid känner sig begränsad när han rör sig i staden och han vill inte gå nära ”stadsdelarna” som är hotfulla för honom.

Bassam fortsätter med att slå fast att hans föräldrar inte skulle våga agera våldsamt mot honom i Sverige eftersom det är olagligt, men fientligheten mot hans sexuell läggning och den sociala utfrysningen finns kvar. Han tror på en förändring av den strikta arbetsfördelning mellan könen och dess mycket rigida könsroller, något som är grundläggande för hedersverksamhet enligt Pitt-Rivers (1974). Dessutom tänker han att detta kan ge ringar på vattnet.

Bassam: Saken är att jag bryr mig verkligen om min familj. Jag gör det inte för min mamma och min pappa. Jag gör det för mina bröder. För med den här tankegången som min familj har, måste mina småbröder kämpa med någonting annat. Min lillebror kanske vill vara sjuksköterska och min mamma skulle svara: ”Det är bara för tjejer.” När du kommer över din homofobi kommer du inte bry dig om att din son ska bli sjuksköterska. Du kommer inte att bry dig om att din dotter kommer att ha en pojkbuxa.

Harré (1998) besvarade frågan – om man kan vara samma person som för ett decennium sedan – med: ”Det är bara möjligt om min livshistoria är en del av den ram inom vilken jag lever mitt liv” (s. 43). Eftersom hbt-ungdomarnas föräldrar och släkt lever kvar i samma kulturhistoriska livsram som de gjorde tidigare i hemländerna, isolerad från majoritetsbefolkningens livsstil i Sverige, verkar de inte nämnvärt förändras i sitt homofientliga synsätt. Däremot har ungdomarna kommit in i en ny kontext och nya verksamheter här i Sverige, som utmanat och förändrat dem att tänka och handla annorlunda, samtidigt som de hyser en förhoppning om föräldrarna i varje fall på sikt ska förändra sin inställning till dem.

Tankar kring framtiden

Bygga med nytt socialt kapital

Hur framtiden kommer att gestalta sig för hbt-ungdomarna vet de inte själva, men de har sina visioner. Vi kan slå fast att de kommer in i civilsamhället genom att delta i olika verksamheter, framför allt föreningar. Ali beskriver det på följande sätt:

Ali: Alltså det är inte så länge sedan jag kommit hit. Det är kanske en eller två månader sedan. Nu har jag hittat många kompisar och allting är bra här i hbtq-föreningarna. Jag är jätteglad nu för att jag kan träffa sådana människor som liknar mig och prata med dem, många iranier, det känns jättebra.

Samtidigt som Ali deltar i föreningsgemenskaperna, med dess socialisering och personlighetsutveckling, sker även en annan process. Han har utvecklat ett nytt socialt kapital. Lin (2008) utvecklade sociologen Pierre Bourdieus (1986) begrepp socialt kapital till att avse de resurser som finns i en gemenskap med nära relationer som kommer individen till godo, där relationerna ger möjlighet till information, att kunna påverka, att bli bekräftad och förstärka ens social identitet. Mellan olika gemenskaper finns ibland ett överbryggande socialt kapital, genom att människor har relationer till varandra, som också ger oss möjligheter till resurser. Lin använder även begreppet ”strukturellt hål” för att visa att det kan finnas två gemenskaper med socialt kapital som skulle tjäna på att ha kontakt, men de är åtskilda åt då det inte finns några relationer mellan människorna i dem. För att koppla ihop individerna behövs någon slags brobyggare.

I intervjuerna framkommer vikten av att de unga får kontakt med en person och/eller en organisation med medlemmar som har upplevt liknande och kan koppla ihop dem med andra. Någon som kan överbrygga det strukturella hålet. På så sätt kan ett utökat socialt kapital skapas med tillgång till mer resurser och möjligheter. Ungdomarna berättade att de fick kunskap om att det fanns personer och organisationer som de kunde ta kontakt med genom information från myndighetspersoner och via internet. Etnicitet, språk och sexuell läggning verkade vara viktiga igenkänningsfaktorer, som Ali bland annat berättade om. De behöver komma in i en, vad Vygotskij (1978) kallar, proximal utvecklingszon, för

att få hjälp av andra att komma längre än vad de kan på egen hand. Samhället kan möjliggöra fler sådana här zoner.

Samtliga intervjuade, förutom Aisha, kommer från socioekonomiskt fattiga familjer där de mestadels har levt ur hand i mun. I några av intervjuerna skymtar det dessutom fram att det våld som de har utsatts för handlar om position och klass i de tidigare länderna. Med andra ord finns det förtryckande strukturer som beror på klasstillhörighet, etnicitet med mera. För att citera Nasif: ”Det beror på vilken nivå i samhälle man är och vilken nivå man är i familjen, för jag är på en låg nivå i mitt hemland och i familjen”, när han beskriver sin uppväxts fattigdom, förtrycket i Iran av hans etniska minoritet – pashtuner och hans homosexualitet. Hammerlin (2014) pekar på att vissa sociala positioner ger annorlunda möjligheter för maktutövning, innanför maktstrukturen. Andra sociala positioner förstärker i stället individens maktlöshet och sårbarhet, något som verkar gälla för intervjupersonernas positioner. Genom deltagande i nya verksamheter, föreningsliv av olika slag, ser det ut som att de har påbörjat vad som kan liknas vid en klassresa.

Komma ut – komma in

Ungdomarna beskriver sitt inträde i det svenska samhället som en stegvis process. De får kontakt med någon som leder dem vidare, brobyggare över det strukturella hålet. Ali deltar regelbundet i aktiviteter i en liten ideell förening som arbetar för hbtq-personers rättigheter. I föreningens lokal fikar de tillsammans varje tisdag, planerar fester, med mera. Ali säger om föreningen: ”Jag är jätteglad nu för jag kan träffa sådana människor som mig och prata med dem.” De söker med andra ord efter trygga platser, som föreningar, för att genom dessa finna en meningsfull plats i samhället. Lite fyndigt kan vi säga att för att utvecklas personligen behöver vi invecklas i samhället. Ungdomarna i studien har, genom sitt initiala deltagande i hbtq-föreningar inspirerats att söka sig vidare till andra föreningar vid sidan av att de förvärsarbetar, exempelvis för Aishas del med teater och Bassam med musik.

Målet med livet i Sverige verkar i första hand vara att få leva ett vanligt liv med att arbeta, träffa någon och för några även skaffa barn. Det handlar i huvudsak om att öppet kunna bejaka sin sexuella läggning i vardagen utan rädsla för stigmatisering och gemenskapens repressalier för detta. Flera av ungdomarna uttrycker att samhället borde vara mer aktivt i att förmedla information och kunskap om att fientlighet mot och trakasserier av hbtq-personer är diskriminerande och olagliga i Sverige. Bassam berättar vilken information han tycker den svenska staten ska förmedla till de flyktingar som, i likhet med honom själv, anländer till landet.

Bassam: Jag tycker att staten borde göra något åt det. Precis som de tog in de här människorna och gav dem personnummer. De gav dem bostad, de gav dem liv. Jag tycker att det skulle vara rättvist att utbilda dem lite om oss: ”Det finns människor som gillar människor av samma kön. Du ska inte slå dem. Du ska inte trakassera dem.”

Nu tillhör mitt liv mig

För vår personlighetsutveckling på olika områden är det alltså viktigt att delta i olika slags gemenskaper, även när det gäller utveckling av vår sexuella läggning och identitet. Gemenskaper uppstår av att människor går tillsammans för att nå ett mål eller tillgodose ett behov. Genom historien har hbtq-människor kämpat, inte bara i Sverige utan i stora delar av världen, för sin rätt att vara sig själva. Därför finns det idag idéburna föreningar i civilsamhället för hbtq-personer och därmed möjligheter för intervjupersonerna i min studie att få tillträde till dessa, något som de saknade i hemlandet. Genom sitt deltagande kan de utveckla sin personlighet, ta tag i sin inre konflikt och på så sätt integreras i det svenska samhället. Jamal säger med ett leende: ”Jag vill inte dö, jag vill leva. Jag skulle åtminstone vilja ha en pojkvän innan jag dör. Jag har aldrig haft ett förhållande tidigare.”

Sammanfattningsvis bör samhället möjliggöra tryggare gemenskaper utan hedersvåld från vilka hbtq-ungdomarna kan träda in i samhället, orientera sig mot framtiden och utöka sitt sociala kapital. Detta kan ske genom nya och tillåtande miljöer där de varken döms eller värderas utifrån sin sexuella läggning. Samtidigt måste diskrimineringen av hbtq-personer aktivt motverkas på olika nivåer i samhället, liksom heders- och familjevåldet, dvs. att gå från ord till handling. För det krävs att förtrycket görs synligt, förövarna hålls ansvariga och de utsatta ges möjligheter att få hjälp och stöd för att kunna bearbeta sina upplevelser.

Det är därför angeläget att stöd och hjälp ges till föreningar och idéburna organisationer att aktivt verka i civilsamhället, speciellt de som vänder sig till hbtq-ungdomar. Precis som Nasif beskrev inledningsvis när han kom till föreningen och träffade andra homosexuella som upplevt samma sak som honom, så kunde han känna igen sig. Långsamt förstod han och sakta kände han att han inte var fel. Hans intrapersonella dialogen kunde brytas och i de andra medlemmarnas ögon kunde ett erkännande av hans inneboende värde växa fram.

I ett nytt sammanhang och med andra normer till homosexualitet än vad ungdomarnas familjer ger uttryckt för, upplever både Nasif och de andra intervjuade en känsla av frihet och säkerhet. En läkning av det inre och yttre lidandet inleds så sakteligen. De tillskansar sig nya språkliga verktyg och handlingskompetenser till att vara sig själva i enlighet med FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Något som verkar vara en del av processen i Sverige när de ”vänder blad”. De vill leva sitt vardagsliv utan kontroll och övervakning, som Bassam skriver till mig som ett svar i december 2022: ”Hej Hans! Nu är jag på en plats där jag känner att min resa tillhör mig.”

Referenser

Baianstovu, Rúna Í, Strid, Sofia, Cinthio, Hanna, Särnstedt, Emmie & Enelo, Jan-Magnus (2018) *Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. En kartläggning i Göteborg, Malmö och Stockholm 2017–2018*. Örebro: Örebro universitet.

Bourdieu, Pierre (1986) The forms of capital. I: J.G. Richardson (red.) *Handbook of Theory and research for the sociology of education*. s. 241-258. Westport: Greenwood Press.

Hammerlin, Yngve (2019) A Life in My Father's Violence. A Critical Essay (from a victim's perspective). *Annual Review of Critical Psychology*, vol. 16, s. 1142–1177, Special Issue of Critical Psychology.

Hammerlin, Yngve & Leer-Salvesen (2014) *Voldens ansikter. En dialog om ondskap, ansvar og håp*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Harré, Rom (1998) *The singular self. An introduction to the psychology of personhood*. London: Sage.

Honneth, Axel (2003) *Erkännande. Praktisk-filosofiska studier*. Göteborg: Daidalos.

Knutagård, Hans (2016) *Sexualitet och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Knutagård, Hans (2022) *Verksamhet, människa och omvärld*. Lund: Studentlitteratur.

Leontiev, Aleksej (1986) *Verksamhet, medvetande, personlighet*. Göteborg: Fram bokförlag.

Lin, Nan (2008) Building a Network Theory of Social Capital. I: Nan Lin, Karen Cook & Ronald S. Burt. *Social Capital. Theory and Research*. New Brunswick, London: Aldine Transaction.

MUCF (2022) *"Jag är inte ensam, det finns andra som jag" Unga hbtqi-personers levnadsvillkor*. Växjö: MUCF.

Nygren, Pär (1999) *Professionell omsorg for børn og familier – fra teori til værktøj*. Slangerup: Dansk Psykologisk Forlag.

Pitt-Rivers, Julian (1974) Honour and social status I: John George Peristiany (red.) *Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Tulviste, Peeter (1999) Activity as Explanatory Principle in Cultural Psychology. I Seth Chaiklin, Mariane Hedegaard & Uffe Juul Jensen (red.) *Activity Theory and Social Practice*. Aarhus: Aarhus University Press.

Vygotsky, Lev S. (1978) *Mind in Society, The Development of Higher Psychological Processes*. London: Harvard University Press.

Wilson, Clare, Cariola, Laura A. (2020) LGBTQI+ Youth and Mental Health: A Systematic Review of Qualitative Research. *Adolescent Research Review*, 5, s. 187–211.

